

VEGYES FÖLJEGYZÉSEK.

A **Régi Magyar Költők táranak** I. kötete 1877-ben jelent meg s pár éve már, hogy a kiadás példányai elkelték. Ideje volna újabb kiadásra gondolni és abba mindazt befoglalni, a mit anyagból és adatból a kutatás, innen-onnan húsz év alatt összehordott, felderített. Számos felvetett kérdés ma is vita tárgyát képezi; újabb meg újabb elmélet, feltevés egyet és mást, hol ilyen, hol amolyan színben igyekszik feltüntetni. Codexeink nagyobb része a kötet megjelenése óta tétetett közzé. Kétségen kívül ennek a körülménynek kell tulajdonítanunk azt, hogy ma nagyobb s egyre növekvő érdeklődéssel viseltetünk legrégibb költői maradványaink iránt, mind többen keressük azok eredetét; egyfelől igyekszünk számukat szaporítani, másrésztől a gyarlóbb darabok kimustrálásával apasztani, hogy ha kevesebbet is, de jobbat mutathassunk. A szám szaporíthatásnak kivétel nélkül örvendünk, ellenben az apasztás — részünkről legalább — korainak látszik. A mi viszonyaink nem teszik szükségessé az irodalomtörténetírás körül azt a válogató rendszert, a melyet például a francziák követnek. Újabbkori irodalmunk terén is kevésben válogathatunk, nemhogy a régi irodalom termékeiben, a melyekből pedig a francziák is előhordják, a mit csak előhozhatnak. Gyűjtsünk a mit lehet, kritizáljunk, a hogy tudunk; az anyag java azt fogja mutatni, hogy annak idejében nálunk is volt a mi volt, az alja pedig azt, hogy nálunk is csak úgy volt, mint akárhol a kerek ég alatt.

Apróbb jegyzetek, figyelmeztetések, vélekedések közlése csak hasznára fog válni az újabb kiadásnak, bármikor jön is el annak ideje s bárki fogja is annak gondját viselni. A mivel ezeknek kiegészítéséhez járulhatunk, mi is hozzájuk adjuk a nálunk található. Ily szándékkal közöljük egyik t. dolgozó társunk következő cikkét is:

A Példák könyvének¹ írója — németből fordítója? — theologiai és egyéb tudományának néhány morzsáját gyűjtötte össze és pedig rythmos sorokba. De nemcsak a rythmus: az itt-ott felütköző alliteráció is biztat arra a feltevésre, hogy bennük költői munkát keressünk, valamint itt-ott magától a nyelvtől sem tagadhatjuk meg azt, hogy egyenesen erre a célra használta fel az író.

¹ Nyelvelméltár VIII. kötet 102. lap.

Ime a sorok. Elsőben is a *tíz parancsolat*:

Egy istent higy. Hiában
Nevét ne emlehed.
Ünnepet ülj. Atyádat,
Anyádat tiszteljed.
Ne ölj. Soha ne orozz.
Testi bűnt eltávoztass.
Hamis tanu ne légy.
Más embernek jószágát,
Feleségét, leányát
Bűnre ne kívánjad.

Maguk a sententiosus, rövid mondatok, végül a tárgyban fekvő gondolat-rythmus is ösztönözhatték az író — vagy fordítót? — hogy verseljen.

Az *öt érzékenységekről* szóló sorok csupán a végén lendülnek szebb formába.

Öt érzékenységeket
Retesz alatt tartasuk.
Hogy ezeknek ablakán
Ne hasson mireánk,
Mi lelkünknek halálát.
Miként mondja próféta
Az szent Jeremiás,
Engesztelvén a népet,
Hogy reájuk ment vala
Az öt ablakokról.

Ez ablakok nem egyebek,
Kiről szól próféta,
Csak az érzékenységek,
Kiket jól érezünk.
Első látás, más hallás,
Harmadik illatozás,
Negyedik az ízlés,
Ötödik és utolsó
Kit mind teljes testünk tart,
Az gonosz illetés.

Az alább következő szakaszban a rózsának hasonlatul való használatában önkéntelenül népdalainkra gondolunk.

Piros rózsát ha szednek
Pünkösd idejében,
Miként annak illatja
És megvigasztalja,
Igyen Urunk Jézusnak
Öt mély sebét gondolván,
Keresztfán függesztvén,
Vigasztalja szívünket,
Oltalmazza lelkünket
Örök kárhozattól.

Majd:

Gyöngé rózsá meghervad,
Mikort hévség éri,
Szűz Mária hervada
Szent keresztfa alatt
Kiről megemlékezzünk,
Róla ne feledkezzünk,
Mert ő leszen nekünk
Halálunknak idején
Szent fiának előtte
Bizony reménységünk.

Ifj. Kemény Lajos.

Az a 8. versszak, a mely a Példák könyve 31—33. lapján össze-
artozó egész gyanánt áll előttünk, a bennök foglalt tárgyakhoz képest

2—2 versszakonként négy külön egész darabra szedhető szét. A két utolsó versszak, mely az öt érzékről szól, Jeremias 9., 20., (21.) versének: »*Quia ascendit mors per fenestras nostras: ingressa est domos nostras*« eme, Hieronymusnál is olvasható magyarázat szerint van alakítva. Quod quanquam et *spiritualiter* possit intelligi, eo quod per omnes sensus ad animae interitum mors introeat peccatorum, tamen et de Babyloniorum impetu intelligi potest etc. — A magyar versszakok latin eredetijét bizonyosan valamely középkori barát-versben fogjuk megtalálni. Ilyen, de rövidebb ez is:

Perdo animi sensus, nisi fraenem carcere sensus.

Az utolsó sorral ez is összevethető:

Præcessit tactus, sequitur mox impius actus.

Az 5—6. versszak: *Piros rózsát* stb. és *Gyenge rózsza* stb. kezdő szavaikkal s tartalmukkal a Passiókra emlékeztetnek. Így olvassuk a nagyszombati c. 276. lapján: O szíz anya Máriának ajátatos szolgáló leányi, ezök a dicsőségnak örömei és a nőmös fejérségös gyenge lilium convalium, kiből kőssetőik igön szépségös koronát az Istenszüő szíz Máriának a vékonságos selyemmel a nagy ajátatossággal közösleg, *kőss nőmös piros pinkősti rozszakat, mondván minden tíz Ave Máriának utánna egy egy pater nostert, Krisztosnak, ő édos szilöttének hétszer szent vére hullásaért.* — A székely balladák »rózsás kis pallag«-ja, »Rózsameze«-je (Landorvári Dorka), »Rózsa-piacz«-a (Bátori Bódizsár) codex-irodalmunkig vezető nyomoknak látszanak.

A 3., 4. versszak a hét halálos bűnről szól, az i., 2. a tíz parancsolatot foglalja magában. A tíz parancsolat és a hét halálos bűn elősorolása így következik egymás után a nagyszombati c. 257. lapján is, míg a gyöngyösi c. 61—64. levelén olvasható *Modus confitendi*-ben megfordított sorban állanak. Ez utóbbi helyen latin szöveg is van, de az csak a Decalogus rendes bibliai szövege. A mi négy strófánk közül a másodiknak, az itt is közlött tíz parancsolatnak eredetijét megtaláljuk abban a hihetően szintén barát-versben, melyet ma is élő idősebb emberek az iskolákban tanultak meg. Valószínűnek látszik, hogy a Theodulus-ok, Tullius moralis-ok, Donatus-ok révén származott le a XIX. század első felébe, egész a 40-es évekig divatozott latin nyelvű tanítás csatornáján. Eredetét a XV. századnál nem tudom feljebb vinni. Johannes de Verdena, e század közepe táján élt kölni minoritának *Dormi Secure* című predikációiban (de tempore XLVI.) ezt a helyet olvasom: Quarta bestia pugnans in nocte fuit horribilior, habens septem capita et decem cornua. Septem cornua (hihetően *capita* helyett) sunt etiam septem peccata mortalia, sc. superbia, avaricia, luxuria, invidia, gula, ira, accidia. Et habet decem cornua, id est decem praeceptorum transgressiones, et habentur in his versibus:

Unum crede Deum nec vane jures per ipsum.
Sabbatha sanctifices; habeas in honore parentes,
Non sis occisor, fur, moechus, testis iniquus,
Alterius nuptam, nec rem cupias alienam.

Az egyetemi könyvtár 98. sz. codexe 9b levelén is megtaláljuk szintén a XV. századból a következő csekély eltéréssel:

Unum cole deum, nec jura vane per ipsum;
Sabbata sanctifices, habeas in honore parentes;
Non sis occisor, fur, moechus, testis iniquus;
Alterius nuptam, nec rem cupias alienam.

A magyar verselő az eredeti alakját meg sem próbálta utánozni. Irt valamicsodás verset, melynek az ő törekvéséhez képest is, majd minden sora bicczen-döcczen, de azért az egészet tagadhatatlanul verszámba kell vennünk. Az egyetlen szövegből nem lehet meghatározni, hogy mi a fordító, mi a másoló Ráskai Lea hibája. Ezekkel együtt és mellett is helyet kell számára szorítani az új kiadásban.

Még két versfordítás van a Példák könyvében, melyek egyikéről Beöthy Zsolt is, Horváth Cyrill is nagy dícsérettel emlékezik. Ez az *Elmegyek meghalni* kezdetű darabja a codexnek; minden strófája ugyanazokkal a szókkal kezdődik s azt hiszem végződik is. Ide írom, a mit róla eddig tudok, más talán az egész eredetét is közölheti. Két strófát, vagyis két distichont talált feljegyezve ebből egy baseli kéziratban F. Vetter s közölte a Bartsch Germania-ja 1887. évi folyama 74. lapján. Az egyiknek magyar fordítása a Péld. k. 61. lapján olvasható, a latin szöveg ez:

Vado mori monachus, mundi moriturus amor:
Ut moriatur homo hic michi, vado mori.

A másik a Péld. k. 62. lapján van, ennek latinja így hangzik:

Vado mori credens per longum vivere tempus;
Forte dies hec est ultima: vado mori.

A baseli kézirat 1435-ből származik s számos, inkább vagy kevésbé ismert barát-verssel együtt fordul elő az abban foglalt tractatusok közt ez a két distichon is.

A Péld. könyvében még ezeken kívül található versfordítás a 47—56. lapon van. Ez az Élet és Halál párbeszéde. A fordítás szintén próza, de hihető, hogy latin verses eredetije elő fog kerülni. A *Jarbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung* 1875., 1876., 1877. évi folyamaiban Wilh. Mantels közöl egy 1484. évi nyomtatvány-töredéket, mely a mi szövegünk eredetijének kivonatos német fordításának látszik. Ebből később Mercatoris Miklós nevű holsteini író prologussal és epilógussal ellátott drámai dialogot készített, melyet Keller, a wolfenbütteli könyvtár példányából, XV. századi Fastnachtspiele-i közt (2, nr. 121.) adott ki. Hogy az 1484. évi német szöveg mily viszonyban áll a magyar szöveghez? mutatja annak első strófája, mely a magyar 3. és 11. strófának felel meg.

Dat levant.
Wor kumps tu doch heere
Unde wat ys dyn beghere?
Wat ys dat krumme tauwe
Dat du slep? in deme douwe?.

A német 14, a magyar 24 strófa. Nincs róla tudomásom, hogy Mantels vagy valaki más a latin eredetét megtalálta volna, de meglehet, hogy csak az én figyelmemet kerülte el.

Ennek a két utóbbi darabnak magyar fordítása próza, az ifj. Kemény Lajos által említetté kétségtelenül vers. De talán erre vonatkoztatva is lehetne kérdezni Kardos Alberttel, hogy

Miért oly gyarló középkori verselésünk? (Egy. Philol. Közlöny 1894. 467. l.) Erre a kérdésre épen úgy a hogy kívántatik, jó 350 évvel ezelőtt megfelelt dr. Luther Márton: — und sprach ferner drauf, Wie gehets doch zu, das wir in Carnalibus so manch fein poema und so manch schön carmen haben und in spiritualibus da haben wir so faul kalt ding? et recitabat aliquas Germanicas cantilenas, den turnier von den vollen. Ich halt, es sei dis die ursache, wie S. Paulus sagt, video aliam legem repugnantem in membris meis. Es wil da nicht also fliessen, es gehet da nicht so von stat als dort. Es sind etwa feine schulmeister und pfarherr gewesen, die solche carmina und poemata gemacht und darnach auch erhalten haben. Die schulen haben das meiste bei der Kirchen gethan und die pfarherrn die sein ecclesia gewest, und dieselbigen haben gearbeitet, es hat sich sonst niemand der jugent angenommen. Darnach ists corrupirt durch die klöster und durch die stift, die sind erstlich auch schulen gewesen, sed cum creverunt opibus, da haben sie die arbeit von sich geschoben.

Egyebekre nézve azt mondja K. A. »nekem nem feladatom a R. M. K. T. első kötete tartalmát megrostálni: azt azonban ki kell mondanom, hogy e kötetnek egyik-másik darabja nagyon könnyű szerrel jutott a verses ruhához, melyből a fentebbieken kívül a következőket mindenesetre ki kell vetköztetnem: a XLIII—XLVI. számút (mind a négy a »Veni Sancte« fordítása, a mely latinban is próza), továbbá a XLVIII., LVI., LXII., LXIII. számút, melyek az előzőkkel együtt az első kötetbeli darabok számának negyedét meghaladják.«

Hostis Herodes impie! vagy hogy »pie«? mert hiszen megkegyelmezett Batizi András énekének és a többinek, melyek mind ebből a latin prózából bátorzkodtak olyan amilyen magyar verssé lenni és élni mind e mai napiglan épen úgy, mint például a németeknél, a hol a Plenarium szövege helyett a Lutheré jutott be magába a kath. hymnologiába. A helyett, hogy ezt a négy kis ártatlant lengeteg ruhácskájából kivetköztetni iparkodnánk, csak sajnálnunk lehet, hogy még vagy négyet nem állíthatunk melléjük idősebb testvéreik közül, a kik felérnének a XIII. századig, a mikor Regensburgi Berthold már a Veni sancte nyomán keletkezett német verset tud idézni. Hadd egy-ingeskednének körülöttünk s gyopontanák fel bennünk hozzájuk való köteles szerelmünknek langazó tüztét!

De talán »a maradványoknak czime vezette félre a Költők Tára kiadóját. A latinnak is »versus«, a magyarnak is »vers« áll előtte a Winkler-codexben.« Nem. A kiadónak történetesen nemcsak mint szerkesztőnek, hanem egyébként is kötelessége ismerni a »vers«, »versus«, »versiculus« mivoltát. Ha a latin eredetiekre nem emlékezett volna, a codexek

magok idézik azokat. De hát akkor miért nem csinálta verssé mindazt, a mit ebből az anyagból idéznek a codexek? Azért, mivel a felvettekben látott, a fel nem vettekben pedig nem látott vers-szerzésre való törekvést, ha az nem rimben s egyenlő hosszúságú sorokban nyilvánult is. Ezenkívül azt is megvallja, hogy igen óhajtott volna a codexekből a *Circumdederunt*-nak is közölni valami iyszerű fordítását, a mi pedig épen olyan prózai zsoldár-vers, mint az *Emitte spiritum* vagy a *Cibavit eos* stb. Azt is megígérheti, hogy, ha az Isten ő neki halálát halasztja s még szerkeszti a R. M. K. T.-át, nem fogja belőle kihagyni sem a Notker Balbulus, *Media vita*-jának, sem az Athanasius *Symbolum*-ának, sem a De nativitate Domini szülő *Grates nunc omnes*-nek magyar fordítását, melyről Dániel írja, hogy: *apud Lutheranos et latino et vernaculo sermone per longum tempus fuit in usu*. Mi hozzá tehetjük, hogy a magyar katolikusoknál is, mert azon pár magyar ének közt, melyeket Telegdi Miklós annak bebizonyítására közöl, hogy a magyar kath. egyházban régi szokás volt a magyar nyelven éneklés, ezt is megtaláljuk és pedig azzal a szöveggel, melyet Bornemisznánál is olvashatunk. Ezt a szempontot sem mellőzhetjük, mert ennek tisztába hozatala s kétségtelen bebizonyíthatása, a milyen dicsősége a magyar kath. egyháznak, olyan nyeresége a nemzeti művelődés és irodalom történetének.

S mivel épen karácsonkor karácsoni énekről szólunk, eszünkbe jut Huszár Gál énekeskönyve CXCI. levelének jegyzete: *Vedd eszedbe. Vadnak kezünknel több dicséretnek is a Christusnak születéséről, kiket mind ide nem akartunk írnyá, miért hogy a mint arányozzuk, néme-lyeket tudatlan emberek szerzettek, kikkel a több jót is megrútitanánk.* Ezt az eljárást tetszése szerint követhette Huszár Gál, de a R. M. K. T. szerkesztőjének nem ez a feladata. Örülne, ha mindazt közölhetné, a mit Huszár kimustrált. A verstan, meg a többi vegye belőle hasznát, a minek tudja, de régi magyar irodalmunk szülöttjei között tartózkodjék az angyal-csinálástól, gyermek-vetköztetéstől!

Sz. Á.

